

دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

بررسی تطبیقی دیدگاه‌های آیت الله جوادی آملی و آیت الله مصباح

یزدی در باب علم و عقل

استاد راهنما:

علی اکبر نصیری

استاد مشاور:

مرتضی عرفانی

نویسنده:

زهرا دهباشی

تاریخ نگارش:

چکیده:

انسان از نعمت بزرگی به نام نیروی عقل و اندیشه برخوردار است که این موهبت، او را از سایر موجودات، ممتاز نموده است. در مقایسه با سایر ادیان، اسلام بیشترین اهمیت و ارزش را برای عقل و اندیشه قائل شده است و عقل و شرع را مکمل هم و رابطه آنها را دو سویه و هماهنگ می‌داند. فراخوانی قرآن مجید به تعقل و اندیشیدن استدلالی و منطقی از موضوعاتی است که در بسیاری از آیات الهی با گونه‌های متفاوتی به صراحت بیان شده است، به شکلی که هیچ تأویلی را نمی‌پذیرد؛ از این‌رو در احادیث معصومین (ع) توجه خاصی به این مسئله شده است؛ بنابراین در دیدگاه عالمان بزرگ شیعه، از جمله ایشان آیت الله مصباح یزدی و آیت الله جوادی آملی اندیشه عقلانی و برهانی جایگاه بسیار والایی دارد آثار ایشان در این زمینه، گویای جایگاه ویژه عقل در مبانی تفکری آنان است. یکی از مباحث مرتبط با عقل، مسئله حجیت و اعتبار عقل است بر اساس مهم‌ترین یافته‌های این تحقیق می‌توان گفت که در اندیشه آیت الله جوادی آملی، عقل همتای قرآن و سنت یکی از منابع اثباتی دین به شمار آمده نه آنکه در مقابل قرآن و سنت باشد، افزون بر آن، عقل جایگاهی رفیع در نظر آیت الله مصباح دارد و بر اعتبار و حجیت آن تأکید کرده‌اند. با بررسی احادیثی که در باب عقل سخن به میان آورده است می‌توان کارکردهای عقل را به دو دسته کلی تقسیم نمود. یک دسته از آیات و روایات به نقش معرفتی و نظری عقل اشاره دارند و انسان عاقل را دارای آگاهی‌های خاصی می‌دانند (مانند معرفت به خویشتن) و دسته دیگری از آنها انسان عاقل را فردی متخلّق به آداب ظاهری خاص می‌دانند و به تأثیر عقل در حیطه عملی و رفتاری فرد تأکید دارند (مانند پرستش خداوند). بنابراین، انسان عاقل از نظر آیات و روایات اسلامی (علی‌الخصوص شیعی)، فردی است که هم در بعد شناختی (تعلیم) و هم در بعد رفتاری (تربیت)

به کمال مطلوب رسیده باشد. در مورد علم هم همین‌طور است و در روایات، علاوه بر نقش شناختی آن به نقش کاربردی و عملی آن نیز اشاره گردیده است؛ حضرت امیر مومنان علی (علیه السلام) می‌فرمایند؛ «أَيُّهَا النَّاسُ اْعَلَمُوا أَنَّ كَمَالَ الدِّينِ طَلَبُ الْعِلْمِ وَالْعَمَلُ بِهِ».

در آثار حکماء و دانشمندان اسلامی، عقل به دو قسم نظری و عملی تقسیم شده و به هریک نوع خاصی از ادراکات نسبت داده شده است. ایشان عموماً عقل نظری را مدرک قضایای نظری و هست و نیست‌ها و عقل عملی را مدرک قواعد و قوانین مربوط به عمل و رفتار دانسته‌اند. با بررسی مفهوم و کارکرد عقل نظری و عقل عملی از دیدگاه حضرت آیت الله جوادی آملی متوجه می‌شویم ایشان با استناد به برخی روایات کارکردهای متفاوتی برای عقل عملی نسبت به آنچه قول مشهور برای آن قائل است، نسبت می‌دهند. آیت الله مصباح یزدی نیز در این باره معتقدند؛ قوه مدرک انسان، همان عقل اوست که بیش از یکی نیست. کار این عقل، هم ادراک هست‌ها و نیست‌ها و هم ادراک بایدها و نبایدهاست علامه مصباح یزدی و آیت الله جوادی آملی علم را یک امر وجودی می‌داند و در این جهت با صدرالمتألهین موافق است و علامه مصباح یزدی می‌گوید: علم عبارت است از: «حضور خود شیء یا صورت جزئی یا مفهوم کلی آن نزد موجود مجرد». و آیت الله جوادی آملی نیز علم را این گونه تعریف کرده‌اند: «علم وجودی است که حقیقت و صورت عاری از ماده دارد». صورت‌های حسی و خیالی و عقلی جوهرهای مجرد مثالی و عقلی هستند که در عالم مثال و عقل وجود دارند و نفس با مرتبه مثالی و عقلی خود در آن موجود است. صورت علمی، مجرد از ماده و قوه است و با وجود خارجی خود نزد مدرک حاضر است. علم حصولی در واقع یک اعتبار عقلی است که از معلوم حضوری به دست آمده است. اتحاد عاقل و عقل و معقول نیز در نزد این دو بزرگوار همان دیدگاه ملاصدرا است در این باب، به این معنا است که

اول صورت معقوله پیدا می‌شود و این صورت معقوله هم عقل بالفعل و هم معقول بالفعل و هم عاقل بالفعل است. اما تعریف علم در دین اسلام و مکتب اهل بیت (علیهم السلام)، با تعریفی که در بین مکاتب مختلف و عموم مردم رایج است، متفاوت است. در مکتب اهل بیت، حقیقت علم نوری است که در پرتو آن، انسان جهان را آنگونه که هست می‌بیند و جایگاه خود را در هستی می‌یابد. نور علم مراتبی دارد که بالاترین آن نه تنها انسان را با راه تکامل خود آشنا می‌کند بلکه او را در این مسیر حرکت می‌دهد. و به مقصد اعلای انسانیت می‌رساند. قرآن کریم با صراحت از این نور سخن می‌گوید: «آیا کسی که مرده دل بود و زنده‌اش کردیم و برای او نوری پدید آوردیم، تا در پرتو آن در میان مردم برود، چون کسی است که گویی گرفتار در تاریکی‌هاست و از آن بیرون آمدنی نیست؟».

واژگان کلیدی:

علم، عقل، دین، معرفت، جوادی آملی، مصباح یزدی